

**Г.В. ЛИСИЧЕНКО¹, В.В. КОВАЛЕВСЬКИЙ², В.Г. МАКАРЧУК³,
О.П. ФЕСАЙ¹**

¹Інститут геохімії навколишнього середовища НАН та МНС України, м. Київ

²Науково – виробниче об'єднання «Екологічні технології та нормативи» НАН України, м. Київ

³Державне управління охорони навколишнього природного середовища в Львівській області, м. Львів

УДОСКОНАЛЕННЯ ТЕХНОЛОГІЇ ПРОВЕДЕННЯ ЕКОЛОГІЧНИХ ЕКСПЕРТИЗ

Техногенне навантаження в Україні характеризується винятково високим рівнем і різноманітністю впливу на навколишнє середовище. В цих умовах екологічна експертна діяльність є дієвим інструментом підвищення рівня безпеки. Запропоновано один з перспективних напрямків удосконалення процедури екологічної експертизи на базі усунення недоліків класифікації в існуючих нормативних документах.

В Україні щорічно виникає понад 60 тис. надзвичайних подій техногенного характеру, при яких гинуть і отримують ушкодження понад 6 тис. осіб. Державі наносяться збитки більше як на 1 млрд гривень.

Займаючи лише 2,7 % території колишнього СРСР, на якій проживало 18 % населення, Україна виробляла понад 17 % промислової та близько 22 % сільськогосподарської продукції, що зумовило велику концентрацію техногенно-небезпечних підприємств різних напрямків господарської діяльності на одиницю площі території.

Техногенне навантаження в Україні характеризується не тільки високим рівнем, але і різноманітністю впливу на навколишнє середовище. Промислове виробництво в Україні нараховує понад 1,8 тис. хімічно небезпечних об'єктів, які зберігають, виробляють або використовують близько 300 тис. тонн різних небезпечних хімічних речовин, у тому числі – понад 9,0 тис. тонн хлору, 200 тис. тонн аміаку та близько 100 тис. тонн інших небезпечних хімічних речовин. В Україні діє понад 1,5 тис. вибухо- та пожежонебезпечних об'єктів, де зосереджено понад 13 млн тонн твердих і рідких вибухо- і пожежонебезпечних речовин.

У зонах можливого хімічного ураження від цих об'єктів мешкає понад 17 млн осіб, або 35 % населення країни. Більше 400 адміністративно-територіальних одиниць мають ступінь хімічної небезпеки. Із них понад 90 адміністративно-територіальних одиниць віднесено до I ступеня хімічної небезпеки (у зоні хімічного ураження знаходиться понад 50 % мешканців), більше 20 – до II ступеня хімічної небезпеки (від 30 до 50 % мешканців), більше 70 (від 10 до 30 % мешканців) – до III ступеня, 245 (до 30 % мешканців) – до IV ступеня.

Одночасно має місце ситуація, коли суб'єкти господарської діяльності створюють і розташовують свої технологічні комплекси у густонаселених місцях, не зважаючи на небезпеку, яку створюють ці підприємства.

Випадки загибелі людей та їх травмування під час аварій і надзвичайних ситуацій техногенного характеру в Україні трапляються у 5 – 8 разів частіше, ніж в інших промислово розвинутих країнах Європи.

Масштабність і складність техногенної діяльності породжує ряд суперечливих тенденцій і, відповідно, проблем в законодавстві щодо питань екологічної експертизи. Схематично ця теза проілюстрована на рис.1.

Рис. 1. Першочергові напрямки удосконалення організації екологічної експертизи

З одного боку, підвищується рівень техногенних навантажень, зростає різноманітність і інтенсивність небезпечних видів техногенної діяльності. При цьому зростає чутливість екосистем до техногенних навантажень. Для забезпечення необхідного рівня екологічної безпеки необхідне значне збільшення обсягів, удосконалення і поширення видів експертної екологічної діяльності.

З другого боку, постійно висуваються вимоги скорочення кількості штатних експертів, спрощення процедури і скорочення термінів проведення екологічної експертизи. Одночасно, об'єктивно є необхідність підвищення надійності результатів експертизи та експертної діяльності.

Перелічені протиріччя можуть бути вирішені за рахунок удосконалення організації проведення екологічної експертизи. Проблема ця складна і має неоднозначні шляхи вирішення. Однак найбільш актуальними і, в той же час, найбільш адекватними сучасним кризовим умовам, є напрямки формалізації експертизи процедур експертної діяльності для всіх типів об'єктів і для всього спектру можливих ситуацій. На жаль, в межах сучасного екологічного законодавства, не можливо охопити всю множину ситуацій та об'єктів експертизи. Проблема існує вже на рівні класифікації цих об'єктів.

Відносини в галузі екологічної експертизи регулюються, в першу чергу, Законом України «Про екологічну експертизу» [1] та іншими законодавчими актами зі сфер екологічної безпеки та експертної діяльності. В класифікації об'єктів екологічної експертизи, яку наведено в ст. 7 цього Закону, використовуються різні за сутністю ознаки класифікації. Наприклад: «проект» і «екологічно небезпечні діючі об'єкти». Один і той же екологічно небезпечний об'єкт може бути «діючим», а може знаходитись в стадії «проект». Тобто, має місце необґрунтоване поєднання типів об'єктів експертизи та стадій, на яких знаходяться зазначені об'єкти експертизи.

Поділення об'єктів за типами також не витримує критики. Так, об'єкти експертизи типу «проект» класифіковані відносно детально – їх наведено близько десяти. Однак об'єкти типу «екологічна ситуація» та «екологічно небезпечні діючі об'єкти та комплекси» представлені лише по одному блоку. Важко уявити одну формалізовану процедуру екологічної експертизи, яка урахує, наприклад, особливості хімічного виробництва і радіолокаційної станції.

Тобто, за існуючою системою класифікації об'єктів екологічної експертизи, не можливе створення коректної формалізованої процедури експертизи для більшості об'єктів.

Іншими суттєвими недоліками сучасної експертної процедури є:

1. Відсутність порівняння об'єкту експертизи з аналогами та з досягнутим світовим сучасним рівнем екологічної безпеки. Наслідком недоліку буде непряме стимулювання втілення екологічно не виправданих технологій.

2. Відсутність вимоги визначення переліку основних нормативно-правових актів, за якими проводиться процедура експертного розгляду. Зазначений перелік забезпечить контроль актуальності експертного висновку в умовах змін вимог екологічного законодавства.

3. Відсутність контролю за виконанням міжнародних стандартів системи екологічного менеджменту та якості, що не тільки знижує ефективність політики країни в галузі екологічної безпеки, але і суперечить взятим зобов'язанням щодо стимулювання введення в дію зазначених стандартів.

Ця група недоліків усувається введенням в експертну діяльність процедур оцінки рівня екологічної безпечності об'єкту експертизи; оцінки наслідків прийняття позитивного рішення; оцінки організації екологічного супроводу використання об'єкта.

З урахуванням усунення розглянутих недоліків, головні напрямки удосконалення процедури екологічної експертизи відображені на схемі «Структура організації екологічної експертизи об'єктів антропогенного впливу на природне середовище» (табл. 1). Відповідно до пропозицій, що містяться у табл. 1, потрібно доопрацювати Закон України «Про екологічну експертизу», в якому необхідно:

- ввести диференціацію обсягу екологічних експертиз в залежності від ступеню потенційної екологічної небезпеки об'єкта експертизи;
- ввести нову класифікацію об'єктів екологічних експертиз;
- визначити стадії, в яких може знаходитись кожен тип об'єктів експертизи;
- ввести процедуру оцінки рівня екологічної безпечності об'єкта експертизи;
- доопрацювати процедуру оцінки наслідків прийняття позитивного рішення щодо об'єкта експертизи з обов'язковим однозначним тлумаченням про відповідність об'єкта експертизи діючому законодавству і обов'язковою фіксацією стадій об'єкта експертизи, для якої робиться висновок;
- ввести нову процедуру оцінки організації екологічного супроводу використання об'єктів екологічних експертиз.

Таблиця 1. Структура організації екологічної експертизи об'єктів антропогенного впливу на природне середовище

Організаційні блоки екологічної експертизи об'єктів антропогенного впливу на природне середовище						
Об'єкт експертизи	Стадія в якій знаходиться об'єкт експертизи	Процедура оцінки рівня екологічної безпечності об'єкта експертизи	Процедура оцінки наслідків прийняття позитивного рішення	Процедура оцінки організації екологічного супроводу використання об'єкта	Процедура надання висновку	
Законодавчі, нормативні, технічні документи	Намір	Перевірка вибору аналогів	Визначення переліку основних нормативно-правових актів, за якими проводиться процедура оцінки	Визначення наявності та достатності умов для використання об'єкта експертизи	Визначення типу об'єкта, на який поширюється дія висновку	
Організаційні процедури	Проект	Перевірка аналізу альтернативних об'єктів	Контроль відповідності об'єкта вимогам законодавства	Визначення наявності та достатності процедури удосконалення екологічних параметрів об'єкта	Визначення стадії (стадій) об'єкта експертизи, на яку надається висновок	
Матеріали	Будівництво / створення / прийняття	Перевірка вибору прототипу	Визначення позитивного та негативного впливу об'єкта на природне середовище	Визначення наявності та достатності процедури екологічного контролю (супроводу) використання об'єкта з боку державних органів виконавчої влади	Висновок щодо відповідності рівня екологічної безпеки об'єкта існуючому міжнародному рівню	
Речовини та рецептури	Повсякденне використання	Перевірка об'єктивності порівняння з прототипом	Контроль обгрунтованості створення об'єкта (перевищення очікуваної вигоди над можливою шкодою)	Визначення наявності та достатності процедури екологічного контролю (супроводу) використання об'єкта з боку суспільства	Висновок щодо відповідності наслідків прийняття позитивного рішення щодо об'єкта вимогам законодавства України	
Біологічні об'єкти	Використання в умовах надзвичайних ситуацій				Висновок щодо наявності та достатності процедури удосконалення об'єкта	

Рослинні об'єкти	Можливі надзвичайні ситуації, пов'язані з використанням об'єкта експертизи				Визначення наявності та достатності умов і процедур екологічного контролю, удосконалення та супроводу використання об'єкта з боку державних органів виконавчої влади
Промислові зразки	Ліквідація об'єкта експертизи				Визначення наявності та достатності умов і процедур екологічного контролю, удосконалення та супроводу використання об'єкта з боку суспільства
Об'єкти капітального будівництва	Стадія об'єкта експертизи, яка потребує окремого розгляду				
Способи та технології					
Об'єкти окремого розгляду					
Результати роботи за організаційними блоками екологічної експертизи об'єктів антропогенного впливу на природне середовище					
Визначення об'єкта експертизи	Визначення стадії (стадій) об'єкта експертизи, на яку надається висновок	Визначення відповідності рівня екологічної безпеки об'єкта існуючому міжнародному рівню	Визначення відповідності наслідків прийняття позитивного рішення щодо об'єкта вимогам законодавства України	Визначення наявності та достатності умов та процедур екологічного контролю, супроводу та удосконалення об'єкта з боку державних органів виконавчої влади та суспільства	Висновок екологічної експертизи щодо об'єкта дослідження

Висновки

– Практика проведення екологічних експертиз в Україні підтвердила ефективність існуючого екологічного законодавства, існуючих експертних структур і системи їх організації та необхідність збереження цього інституту забезпечення екологічної безпеки.

– Перспективні напрямки удосконалення системи організації екологічних експертиз обумовлені суперечностями між тенденціями розвитку техногенної діяльності та сучасними вимогами до екологічних експертиз. Вирішення протиріччя можливе за рахунок регламентації та формалізації процедури проведення екологічних експертиз по всім типам об'єктів експертиз.

– Нормативні документи, які регламентують проведення екологічної експертизи, не достатньо чітко визначають об'єкти екологічної експертизи, встановлюють процедуру та умови проведення екологічної експертизи.

– Першочерговими перспективними напрямками удосконалення організації екологічної експертизи є удосконалення законодавства, яке регламентує процедуру проведення екологічних експертиз.

1. Закон України «Про екологічну експертизу» від 09.02.1995 № 45/95-ВР; Відомості Верховної Ради України від 21.02.1995 р., № 8, ст.54; редакція від 09.04.2009 на підставі 1158-17, Відомості Верховної Ради України, 2009, № 30, ст.428.

2. ISO 14001:2004 Environmental management systems -- Requirements with guidance for use ISO 14004:2004 Environmental management systems -- General guidelines on principles, systems and support techniques. International Organization for Standardization, <http://www.iso.org>. ISO 14001:1996 Environmental management systems – Specification with guidance for use. ГОСТ Р ИСО 14001-98 Государственный Стандарт Российской Федерации Системы управления окружающей средой. Требования и руководство по применению. Госстандарт России. www.internet-law.ru/standarts/nature/gost-r-iso-14001-98.doc.

3. Стандарт ДСТУ ISO 9000-2001 «Системи управління якістю. Основні положення та словник», Державний стандарт України Межгосударственный стандарт, Головне управління державної служби України, <http://www.guds.gov.ua>.

4. Стандарт ДСТУ ISO 9001-2001 «Системи управління якістю. Вимоги». Державний стандарт України Межгосударственный стандарт, Головне управління державної служби України, <http://www.guds.gov.ua>.

5. Стандарт ДСТУ ISO 9004-2001 «Системи управління якістю. Настанови щодо поліпшення діяльності». Державний стандарт України Межгосударственный стандарт, Головне управління державної служби України, <http://www.guds.gov.ua>.

Г.В. Лисиченко, В.В. Ковалевский, В.Г. Макаrchук, А.П. Фесай

УСОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ТЕХНОЛОГИИ ПРОВЕДЕНИЯ ЭКОЛОГИЧЕСКИХ ЭКСПЕРТИЗ

Техногенная нагрузка в Украине характеризуется исключительно высоким уровнем и разнообразием влияния на окружающую среду. В этих условиях экологическая экспертиза является действенным инструментом повышения уровня экологической безопасности. Предложено одно из перспективных направлений совершенствования процедуры экологической экспертизы на базе устранения недостатков существующей классификации объектов экологической экспертизы.

G.V. Lysychenko, V.V. Kovalevskiy, V.G. Makarchuk, A.P. Fesay

IMPROVEMENT OF TECHNOLOGY OF ECOLOGICAL EXAMINATIONS

Technological activity in Ukraine is characterized by extremely high level and a variety of influence on an environment. In these conditions ecological examination is the effective tool of increase of a level of ecological safety. One of perspective directions of improvement of procedure of ecological examination is offered on the basis of elimination of defects of existing classification of objects of ecological examination.